HALK BİLGİSİ HABERLERİ

İstanbul - Eminönü Halkevi Dil, ve Edebiyat şubesi
tarafından çıkarılır aylık folklor mecmuası

Yazı İşleri Müdürü : MEHMET HALİT BAYRI

Yıl : 9 | Ağustos 1940 | Sayı : 106

KIZILBAŞ ŞAİRLERİ

V.

Halk edebiyatı hakkında şimdiye kadar eser neşreden müdekkikler, kalenderilerde kullanılan vezin aruzdan alınıp halk edebiyatına mal edildiğini söylerler. Hakikatte ise bu, böyle değildir. Tekrar tekrar yaptığımız tetkikler, kalenderilerin aruzla değil, hece veznile yazıldığını gösteriyor. Gerçi divan edebiyatile halk edebiyatının biribirinden müteessir olmuş ve yekdiğerine yardım etmiş oldukları inkâr edilemezse de, esas itibarile kendi karakterlerini muhafaza etmişlerdir. Hususile halk şairleri bu bahiste büyük bir kıskançlık göstermişler, aruz veznine yanaşmamışlardır. Divan edebiyatına mensup olanlar ise, halk şairlerini cahil bildiklerinden onlarla meşgul olmamışlar, eserlerine ehemmiyet vermemişlerdir. Halk edebiyatında bir nevi olan Kalenderi'nin halk şairleri nezdinde büyük bir mevkii vardır. Bu nev'in aruz veznile tanzim edilmiş olduğu fikrini yıkacak işaret ve delilleri arzedelim :

Ben öyle halk şairleri ile temas ettim ki, okudukları kalenderilerin asıllarının nereden geldiğini ve vezinlerinin nereden alındığını sorduğum halde cevap veremediler. Halbuki bunların arasında kalenderî yazanlar da vardı. Fakat bunlardan her hangi birinin ne «failâtün» den, ne «feûlün» den, ne de «mefailün» den haberleri yoktu. Öyle iken kalenderilerinde muvaffak oluyorlardı. En nihayet bunların veznin ahengine kapılarak kalenderi tanzim ettiklerine kanaat getiriyor, lâkin bu kanaate de ilmî, amelî veya nazarî bir mahiyet veremiyordum. Divan edebiyatına mensup şairler ise kalenderilerde hiç şüphesiz, aruz kullanıyorlardı. O halde halk şairleri nasıl kalenderî yazıyorlardı? Bu noktayı aydınlatmak lâzımdı.

Nihayet bir saz şairi imdadıma yetişti. Bu şair Divriki'nin Tugut köyünden ve Danabaş oğullarından âşık Veli idi. Bu âşık benim yanımda bir buçuk sene kadar oturdu. Çok güzel saz çalıyordu. Hattâ Sivasta yapılan halk şairleri bayramına da iştirak etmişti. Bir gün kalenderî hakkındaki merakımı âşık Veli'ye açtım. Ondan şu malûmatı aldım:

— Siz okur yazarlar kendinizi akıllı sanırsınız. Lâkin bazı defa büsbütün cahil oluyorsunuz. Bu kadar şeyi bilmiyecek ne var? Kalenderî, saz şairlerinin malıdır. Buna düzme şairler (divan edebiyatı mensupları) ne karışıyor? Kalenderilerin halk şairlerinin malı olduğu şununla sabittir ki bunlar, ona bir kaç türlü isim vermişlerdir: Düz kalenderî, Acem kalenderisi, Emrah kalenderisi... Bunları divan şairleri ne bilirler? Vezinlerine gelince, hepsi de on dörtlü, «duraklı hece» lidirler. İşte say bakalım.

Şimdi âşık Veli, serçe parmağından başlayarak şehadet parmağına kadar parmaklarını indirip kaldırıyor, şu mısraları okuyordu:

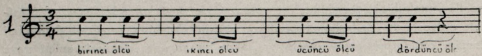
Kansun o güzel sözlere âvare gönüller
Yansun o güzel gözlere âzade gönüller.

ve ilâve ediyordu: İşte on dört.

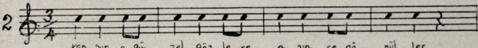
Bu konuşmadan sonra âşık Salih, âşık Mehmet Ali, Mehmet Fahri baba ve Derviş Ahmet diye anılan sayılı ve meşhur halk şairlerile görüştüm, onlara âşık Velinin sözlerini naklettim. Bunların hepsi de:

— Pek doğru, bizim anlatamadığımızı o anlatmış, dediler.

Lâkin iş bununla bitmiyor. Şimdi bunun tahlilini yapalım ki kanaat verici deliller meydana çıkmış olsun. Musikide, bildiğimiz «menoet» usulünde dört ölçülük bir parça tasavvur edelim. Üç hareketli olan bu parçanın her ölçüsünde birinci, ikinci hareketlere birer dörtlük tam nota ve üçüncü harekete bir dörtlüğe müsavi iki tane sekizlik nota isabet edecektir. Bu suretle üç ölçüsü birer dörtlük ve ikişer sekizlik olacaktır. Dördüncü ölçünün de yine ilk iki hareketini birer dörtlük ve fakat üçüncü hareketini bir dörtlük «es» işgal edecektir. Şüphe yok, böylelikle bu usulün umumî heyeti $\frac{3}{4}$ lük işaretile bildirilir. Bu tavzihe göre bu dört ölçü şu şekli almış olur.

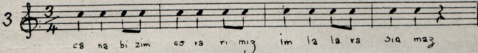

İşte bu, dört ölçülü bir mısradır ve $\frac{3}{4}$ «menoet» usulile devam eder. Şimdi bu dört ölçüye göre yukarıdaki mısraların taktiini yapalım:

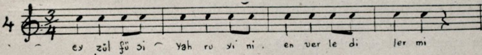
Kansun o güzel sözlere âvare gönüller
Yansun o güzel gözlere âzade gönüller.

Başka bir kalenderiden:

Câna bizim esrarımız imlâlara sığmaz
Binde biri yazılsa da inşalara sığmaz.

Daha başka bir örnek:

Ey zülfi siyah ruyini enverlediler mi
Miskler kokuyorsun gülüm anberlediler mi ?

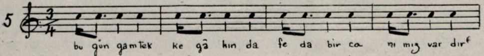
İşte kalenderilerin hece ile tanzim edilmiş olmasındaki iddianın sır ve hikmeti budur. Bu nevi, manzumelere «Kalenderî» denilmesinin sebebi ise, halk şairlerinin ittifakla ileri sürdüklerine nazaran, «Kalender Abdal», yahut sadece «Kalender» denilen bir Bektaşi şairinin, eserlerini en çok bu tarzda tanzim etmesidir. Halk şairlerine göre «Kalenderî» demek, «Kalender» demektir. Hakikaten bazı mecmua ve cönklerde bir takım manzumelerin baş taraflarında «Gevherî» veyahut «Kâtibî» yazıldığı halde aynı manzumelerin sonunda başka şairlerin mahlaslarına tesadüf olunmaktadır. Demek ki bu manzumenin baş tarafından « Gevherî » isminin görülmesi, manzumenin Gevheriye ait olduğuna değil, Gevherinin tavır ve edasile yazılmak istendiğine işarettir. Bu itibarla «Kalenderî» nev'inin de «Kalender» adlı şaire izafeten isim almış olması çok varittir.

Bu izahat, kalenderilerin divan edebiyatı çerçevesi içinde bir nevi ve aruzla yazılmadığını, bilâkis halk edebiyatında müstakil bir nevi olup hece veznile yazıldığını anlatmış olacaktır. Ele geçen her hangi bir ilmî malzeme üzerinde ciddî tetkikler yapılması, meçhul ve karanlık hakikatlerin meydana çıkmasını temin eder. Bazı arayıcılar, buldukları malzemeyi hakkile incele-

meden neşre ve acele hükümler vermeğe kalkışıyorlar. Böylece bir çok hususlarda yanlış fikirlerin husulüne sebep oluyorlar. Bazı derleyicilerin Kalenderî hakkındaki hükümleri de bu kabildendir. Halbuki bu işlerde pek sağlam ve itinalı hareket etmek lâzımdır.

***

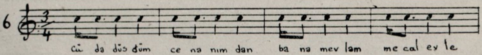
Şimdi halk şairleri tarafından kullanıldığı iddia edilen diğer iki vezne geçelim. Bunlardan biri «failâtün failâtün failâtün failât», öteki de «mefailün mefailün, mefailün mefailün» dür. Bazı müdekkiklere göre, bu iki veznin kullanılışındaki kolaylık, bunların halk edebiyatımıza geçmesine sebep olmuştur. Halbuki bizce mesele böyle değildir. Bu iki vezinle yazıldığı zannedilen halk şiirleri de hece veznile yazılmıştır. Önce «mefailün ....» veznini alarak izah edelim: Kalenderî nev'inde her mısra için kabul ettiğimiz üç hareketli dört ölçü, bu vezinde de vardır. Yalnız ilk üç ölçüde bulunan üçüncü hareketlerdeki iki sekizlik, bu vezinde birinci hareketlere tesadüf eder, dördüncü ölçü de yine böyle devam ederek mısra tamamlanır. Kalenderideki dördüncü ölçünün üçüncü hareketindeki «es» bunda yoktur. Bu suretle vezin şöyle bir şekil alıyor:

Bu gün gam tekyegâhında feda bir canımız vardır.

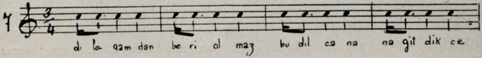
Bu itibarla hecelerin mecmuu on altı oluyor. Fakat bu şekil ölçülerinin ilk birinci hareketlerinde sekizliklerin birincisi on altılık ve ikincisi de yarım sekizlik daha büyüyerek bir buçuk sekzlik olmuşsa da hareketin mecmuu yine iki sekizliktir. Musikide buna «noktalı sekizlik» derler.

Başka bir örnek:

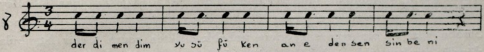
Cüda düştüm cânanımdan bana Mevlâm mecal eyle.

Daha başka bir örnek:

Dilâ gamdan beri olmaz bu dil canana gittikçe.

«Failâtün failâtün failâtün failât» şekli de, yine üç dörtlük usulile dört ölçüde bitiyor. Fakat dördüncü ölçünün üçüncü hareketine durak işareti olan «S» düşüyor. Bu suretle hecelerin mecmuu on beş olarak kalıyor. Şu halde bu vezinde her mısra şu şekli alıyor:

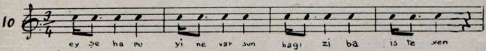
Derdmendim Yusufi kenan eden sensin beni.

Başka bir örnek:

Ey güzel sevdim seni bizarım Allah aşkına.

Bir örnek daha:

Ey şehâ rûyune varsun bağı ziba isteyen.

Bazı halk şiirlerinin bu vezinlerle yazıldığının zannedilmesi, onlarda imale ve zühaf bulunduğu fikrini vermiştir. Halbuki bu şiirler aruzla değil, hece ile yazılmıştır. Bu cihetle aruzla yazıldığı sanılarak ona göre okunduğu takdirde imalelere, zühafa tesadüf edilir. Fakat hece ile yazıldığı bilindiği halde böyle kusurlardan uzak olduğunu anlamak kolaydır.

Bundan yirmi beş yıl önce Ali Bey isminde bir Bektaşi babasile tanışmıştım. Bir Osmanlı paşasının oğlu olan bu zat, gençliğinde yanlış yollara

sapmış olmalı ki, babasının itimadını kaybetmiş, ya babası oğlunu, yahut oğlu babasını terketmiştir. Ali Bey, Merdiven köyündeki meşhur Mehmet Ali Hilmi dede babanın tekkesinde bir çok yıllar hizmetten sonra himmet ile beraber icazat da alarak «Baba» olmuş. Ali babayı, Mehmet Ali Hilmi Dede babanın bütün müridleri tanırlar ve severlerdi. Ali Bey baba ise, babasından ayrıldıktan sonra, zamanının modasına uyarak tulumbacılık ta etmiş olduğundan kendisine «Tulumbacı Ali Bey baba» da derlerdi.

Mehmet Ali Hilmi Dede baba 1323 senesinde öldükten sonra, tekke derviş ve müridleri ikiye ayrıldılar: Hacı Ahmet baba ismindeki zatin dede baba yerine geçmesini isteyenler ve istemeyenler. Hacı Ahmet baba taraftarları galip geldiğinden, bunların muhalifleri tekkeden çıkarıldılar. Ali Bey baba da bu çıkarılanlar arasında idi. Ali Bey, meşrutiyetin ilânı sıralarında Sinoba gitti ve bir kaç sene orada babalık ettikten sonra tekrar İstanbula döndü, çamlıca tekkesinde Ali Nutkî babanın yanına sığındı. Ben de o sıralarda oraya sık sık gidiyor, kendisile konuşuyordum. Ali Bey, «paşa oğlu», «İstanbullu» ve «baba» olmasına rağmen hiç okuyup yazmak bilmiyordu. Bir gün beni yanına çağırdı. Cebinden bir küçük defter çıkararak:

— Evlât dedi, şunu temize çek.

Deftere şöyle bir göz gezdirdim. «Yetimî» mahlaslı vezinsiz ve kafiyeleri bozuk manzumeleri havi idi. Bir çok yerleri de okunmuyordu. Okuyamadığım yerleri sorduğum zaman Ali Bey baba ezberinden okuyarak düzeltiyordu. Nihayet dayanamayıp sordum:

— Bunları kim yazmış Beybaba?

Cevap verdi:

— Fakirindir evlât !

Ben defteri temize çekerken o manzumelerin bir çoğunu kendime de aldım. Fakat harpler, hicretler vesair maceralar sebebile, diğer bir çokları gibi bunları da kaybettim. Bu Ali Beybabanın yani Yetimî'nin yalnız birkaç manzumesi bende kalmıştı. Bunlardan birini buraya yazıyorum:

Âlem içre hor hakirdir neylesün Bektaşiler
Sırrı Hakkı hak bilen gayet fakir Bektaşiler.

Camı aşkı nuşedüp etmezler aslâ kılükal
Âlem içre âlemi seyran eden Bektaşiler.

Zahida sen dil uzatma anları sanma tehî
Yeknazarda mahveder hep düşmeni Bektaşiler.

Her biri bir renkte görünür bilinmez renkleri
Her çiçekten renk alur ol gördüğün Bektaşiler.

La'net ederler Yezidin canına ervahına
Ehli beytin aşkına serler verir Bektaşiler.

Ey Yetimî .... yûf deyü münkirlere
Rahı aşka dil verirler daima Bektaşiler.

Şimdi hesap ediniz, okuyup yazmadan mahrum böyle bir adam aruz veznile şiir yazabilir mi? Bu manzumenin kafiyeleri bozuk ise de vezininde ehemmiyetli bir bozukluk yoktur. Aruz veznini bilmeyen bir adam bu manzumeyi nasıl yazmış? Ali Beybaba eserlerini münhasıran hece veznile yazdığını bana bir kaç defa söylemişti. Zaten başka türlü olduğuna inanmak ta mümkün değildir. Şimdi bu vezinlere dair örnekler verelim:

Zahida biz aşk ile mestaneyiz hoş gör bizi
Kim hakikat sakini meyhaneyiz hoş gör bizi.

Narü nurı hak ile yandık yakıldık tâ ezel
Şimdi Hakka şem'ayı pervaneyiz hoş gör bizi.

Kaydımız yok zerrece dünya vü ukbadan bizim
Nezdi Hakta şöyle bir divaneyiz hoş gör bizi.

Lâ mekândan devrolup bu âlemi kârhaneden
İşbu yerde şöyle bir bigâneyiz hoş gör bizi.

Per açup lâhut ilinden haki halkın seyrine
Gelmişiz bu âleme bigâneyiz hoş gör bizi.

***

Güruhi ehli fakrin bilmezim câna nesiyim ben
Gireliden rehi aşka anın efsanesiyim ben.

Döner kûyi dilâradan bu dil şem'i ruhü nâre
Meğer pervane veş aşk ateşine yanasıyım ben.

Nigârın hattü hali sildi dilden masiva nakşın
Ne Mecnunum ne Leylâyım kimin divanesiyim ben.

Beni bendi anasırda görüp gayrı kıyas etme
Hümayi lâ mekânın bunda bir kâşanesiyim ben.

Vücudum mecmaüleşya derunum sırrı lâyenfa
Bu harmanın behey nutku leziz bir danesiyim ben.

Vâhit Lütfî Salcı

İSTANBULDA ÇOCUK OYUNLARI

İstanbulda yaşamakta olan çocuk oyunlarını tesbit ederek, bunlardan beş tanesini (1 - Köşe kapmaca, 2 - Saklanbaç, 3 - İp atlama, 4 - Çember çevirme, 5 - Elim üstünde kalsın Mecmuamızın İkincikânun 1936 tarihli ve 51 sayılı nüshasile neşretmiştik. Anadolunun muhtelif yerlerinde çalışan kıymetli arkadaşlarımızın derleyip göndermek lütfünde bulundukları folklor malzemesinin çokluğu ve bu malzemenin bekletilmiyerek biran önce sunulması dileği, yukarıda saydıklarımızın dışında kalan çocuk oyunlarının Mecmuaya konulmasını geciktirmiştir. Folklor bakımından ehemmiyetleri açık olan bu oyunların da diğer yazılar arasında Mecmuada bulundurulması bu defa bir çok taraflardan istenmiş olduğundan bunların tekrar neşrine başlıyoruz.

Yalnız şu noktayı da hemen söyliyelim ki, çocuk oyunları, elbette bizim tesbit edebildiklerimizden ibaret değildir. Bu sahifelerde çıkacak oyunlardan maada, İstanbul çocuklarının daha bir takım oyunları bulunması, kuvvetle tahmin edilebilir. Bu itibarla okuyucularımızın bu husustaki bilgilerinden bizi de faydalandırmalarını rica ediyoruz. Bununla beraber, İstanbul çocuk oyunlarından her hangi birinin, memleketimizin İstanbula uzak veya yakın diğer mıntakalarında ayrı bir tarzda oynanmakta olması çok mümkündür. Bu cihetin araştırılması bizim için şimdilik kabil olmıyacağından, bir İstanbul oyununun Anadolu şehir veya kasabalarında yaşayan başka bir şeklini bilen okuyucuların da bu keyfiyetten malûmat vermeleri, çok iyi olur.

VI

Tek mi, çift mi ?

Bu oyun, avuçta saklanabilecek her hangi bir madde ile oynanır. Bu madde, çok kere fındık, leblebi, fıstık, badem, şeker, kuru üzüm gibi yenecek şeylerden ve nâdir olarak da bilyadan ibarettir. Fakir mahalle çocuklarile evinden dışarı çıkarılmıyan ve ancak uzun fasılalarla oyun fırsatı ve oynayacak arkadaş bulabilen sakin çocukların düşkün oldukları bu oyun pek basittir.

İki çocuktan biri, daha doğrusu yukarıda saydığımız maddelerden birini yanında bulunduran çocuk, bunlardan bir kaçını avucunda saklar, sonra

eli kapalı olduğu halde kolunu ileriye doğru uzatarak sorar:

—Tek mi, çift mi?

Bu sorgu karşısında kalan çocuk biraz düşünerek veya atılgan tabiatlı ise hiç düşünmiyerek cevap verir:

— Tek, yahut çift, der.

O zaman diğer çocuk kolunu kendine doğru çekerek elini açar ve avucunda ne varsa onu saymağa başlar. Saklanan madde, arkadaşının söylediği gibi çift veya tek sayıda çıkarsa, bunları ve saklamak hakkını ona bırakmağa mecbur olur. Aksi halde oyun, anlattığımız surette tekrarlanır.

Çocuklar bu oyun esnasında bir taraftan avuçlarında sakladıkları maddeyi yemekle meşgul olurlar. Oyunun müddeti olmadığı gibi, kaybedildiği takdirde teessür verecek, kavgaya sebep oalcak bir ciheti de yoktur. Onun için «Tek mi, çift mi?» çocuk oyunları içinde en masumu telâkki edilebilir. Bu oyunun, çocuğunu oyalamak, avutmak isteyen genç annelerle çocukları arasında oynandığına da rastlanmıştır.

VII

Yumurtalı tavuk

Bu oyun, en az üç çocuk tarafından oynanır. Çocukların erkek veya kız olması arasında fark yoktur. Oyuna başlarken çocuklar, bir ebe seçerler. Ebe seçmek, köşe kapmaca ve saklambaç oyunlarında olduğu gibi taş tutmak suretile yapılır. Ebe seçmek için bundan başka bir usul de, havaya para atmak ve yere düşen bu paranın üzerine ayakla basarak oyunculara turalı veya yazılı taraflarından hangisinin üste geldiğini sormaktır. Paranın üste gelen tarafını bilen çocuk ebelikten kurtulur; bilmeyen çocuk ebe olur. Paranın hangi tarafının üste geldiğini bilmeyen çocuklar bir kaç tane ise, para tekrar havaya atılarak, bunlardan en nihayette paranın yüze gelen tarafını bilmeyen çocuk ebe kalır.

Yumurtalı tavuk oyununda bu iki tarzdan birile seçilen ebenin gözleri bağlanır, yahut oyuncu çocuklar kendisinden ayrılarak başka bir tarafa gider. Bundan sonra önce hazırlamış oldukları bir lâstik veya meşin topu, yahut top şekline konmuş bez parçalarını bir köşeye, bir duvar dibine, bir taş altına, hasılı kolayca bulunamıyacak bir yere saklarlar. Bu iş bitince çocuklardan her biri ellerine düz satıhlı ikişer taş parçası alırlar ve bunları birbirine çarparak hep bir ağızdan :

Yumurtalı tavuk
Yumurtalı tavuk
Yumurtası nerede
Folluktadır follukta

diye haykırmağa başlarlar. Arkadaşlarının sesini duyan ebe, hemen gözlerindeki bağı çözüp atar, yahut arkadaşlarından ayrı ise onların bulunduğu yere gelir. Çocuklar, ellerindeki taşları birbirine vura vura yukarıdaki güfteyi muayyen bir beste ile tekrarlarlar. Bu arada küme halinde veya ayrı ayrı öteye beriye giderek bir köşede, bir duvar dibinde, bir çukur başında taşlarını birbirine çarpıp:

Gıt gıt gıdak
Gıt gıt gıdak

tarzında tuhaf sesler çıkarıp yumurtlayan bir tavuğu taklit ederler. Bu hareket, ebeyi şaşırtmak, saklanan topu ona buldurmamak, hasılı uğraştırmak, üzmek, yormak içindir. Ebe nihayet topu bulunca, çocuklar çil yavrusu gibi dağılır, her biri bir tarafa kaçmağa ve ebe de elinde top olduğu halde bunların arkasından koşmağa koyulur. Ebe çocuklardan birine yaklaşmak imkânını bulursa elindeki topu bu çocuğa atar. Top çocuğa değdiği takdirde ebe olan çocuk ebelikten çıkar ve onun yerine topla vurulan çocuk ebe olur, eğer top çocuğa değmiyerek yere düşer ve kovalanan çocuk bunu alıp kaçmağa muvaffak olursa yine ebelikte kalır. Kovalanan çocuğa değmiyerek yere düşen top, tekrar ebe tarafından alınırsa, ebe çocukları kovalamakta devam eder. Oyun esnasında kovalanan çocuklardan biri yere düşse dahi ebenin kendisine topla vurmağa hakkı vardır. Bu oyunun zevkli, heyecanlı olabilmesi için oynayan çocuk sayısının çok olması lâzımdır.

(Nedime Rıfkı)

VIII

Kör ebe

Kör ebe oyunu, kız, erkek, on, on iki çocuk bir arada bulunduğu takdirde oynanabilir. Bu oyunda da her şeyden önce taş tutmak veya havaya para atmak suretile ebe tayin olunur. Ebe belli olduktan sonra bir mendil veya yemeni, yahut temiz bir bezle ebenin gözleri bağlanır. Ebenin gözleri bağlanırken dikkat edilecek cihet, mendilin, yemeninin, yahut bezin altından çocuğun dışarıyı görmemesini temindir. Ebenin gözleri bağlandıktan sonra çocuklar onun etrafında halka teşkil edecek surette toplanırlar ve hususî bir ahenkle şu sözleri söylerler:

Türkü söyler döneriz
Bil bakalım biz kimiz
Elindeki değnekle
Göster bizi kör ebe

Çocuklar bu sözleri söylerken teşkil ettikleri halkayı bozmaksızın ebenin etrafında dönerler. Ebe bu sırada bazan arkaya, bazan öne, bazan sağa, bazan da sola çevrilerek elini çocuklara doğru uzatır ve tutabildiği çocuğun başını, yüzünü, üstünü yoklar, eğer kim olduğunu anlayabilirse derhal yüksek sesle haykırır:

— Ahmet sensin.

Eğer yakaladığı çocuğu hakikaten tanımışsa ebe, ebelikten çıkar ve yerine yakalanan çocuk ebe olur. Eğer yakaladığı çocuğu tanıyamazsa, yukarıdaki türüküye çocuklar tekrar başlar ve ebenin etrafında dönmekte devam ederler.

Ebe çocuklardan birini hemen yakalar ve çabuk tanırsa, ebenin gözlerindeki bağın altından dışarıyı gördüğünü iddia eden çocuklar bulunur. O zaman ebenin gözleri çözülerek yeniden ihtimamla bağlanır, herkes ebenin etrafını görmediğine kanaat getirdikten sonra oyuna devam edilir.

(Leylâ Güner)

IX

Yağ satarım

Bu oyunda da diğerlerinde olduğu gibi önce ebe tayin edilir. Bundan sonra çocuklar bir halka halinde yere oturur veya çömelirler. Halkanın ortası boş kalır. Ebe olan çocuk büyükçe bir mendilin ucunu düğümleyerek eline alır. Buna «tura» derler. Ebe turayı arkasında mümkün olduğu kadar saklayarak çocukların teşkil ettiği halka etrafında dolaşmağa başlar ve dolaşırken hususî bir ahenkle şu sözleri söyler:

Yağ satarım
Bal satarım
Ustam öldü
Ben satarım.

Ebe bu sözleri söyleyip dolaşırken halka halindeki çocuklar, çok uyanık davranmak mecburiyetindedir. Onun için bunların her biri ebenin hareketlerini dikkatle takip eder, ellerile de arkalarını yoklarlar. Ebe dolaşırken elindeki turayı çocuklardan birinin arkasına sessizce bırakır ve tekrar, fakat bu defa daha çabuk dolaşmağa başlar. Arkasına tura bırakılan çocuk bunun farkına varırsa ayağa kalkarak turayı alır ve ebenin ardından koşmağa başlar. Ebe eğer kabil olursa turayı alan çocuk kendisine yetişmeden onun yerine oturur. Eğer oturmadan turayı alan çocuk yetişirse tura ile ebenin arka-

sına şiddetle vurur. Ebe oturduktan sonra turayı alan çocuk onun yerine ebe kalır. Yukarıda anlattığımız tarzda tekrarlanarak oyun devam eder.

Bu oyunda arkasına tura bırakılan çocukların her defada değişmesi şart değildir. Ebe bir çocuğun arkasına turayı bırakıp kendisi onun yerine oturduktan sonra tekrar oyun başlayınca yeni ebe turayı bu defa eski ebenin arkasına bırakabilir ve onu bir daha ebe yapar. Onun için oyunda ebelikten çıkanlar tekrar ebe olmamak için diğer çocuklardan fazla dikkat gösterirler.

(Nedime Rıfkı)

X

Kar topu

Bu oyun, isminden de anlaşılacağı üzere kış eğlencelerindendir. Çocuk oyunları arasında yer aldığı gibi bazan gençlerin de iltifat ettiği bu oyun için mahsusî hazırlık yapılmaz. Sabahleyin mekteplerine giden veya akşamları mekteplerinden dönen çocuklar, yahut işlerine gidip gelirken delikanlılar sırf biraz vakit geçirmek için bu oyuna müracaat ederler. Bu oyun oynanabilmek için yerde epey kar bulunmak lâzımdır.

Oyun, her hangi bir çocuğun veya delikanlının yerden kar alarak avucunda sıkıştırıp top şekline koyduktan sonra bunu arkadaşına atmasile başlar. Bu oyunda ilk kar topunu atan, arkadaşının mukabelesine meydan vermeden çabuk davranıp muttasıl ona top atmak çevikliğini göstermek ve ona top yapıp kendisine atmak fırsatını vermemek lâzımdır. Fakat ne olsa, karşısındaki de boş durmıyacağına göre oyunu çok hücum yapan taraf kazanır ve çabuk yorulan taraf kaybeder.

Kışın karlı günlerinde çantalarını bir tarafa atarak kızarmış yüzleri ve ellerile kar topu oynayan çocuklar hoş bir manzara teşkil eder. Eğer bunlar iki üç kişiden ibaret olmayıp ta bir küme halinde iseler, bu manzara daha zevk verici olur. Üşüyen ellerini dudaklarına götürüp parmaklarının uçlarını nefeslerile ısıtarak oyuna devam eden yavruların taze uzuvlarındaki kaynayış, insana çocukluk hevesi verir.

Kar topu oynayan delikanlılar arasında bazı tehlikeli hareketlere teşebbüs eden olur. Kar topunun içine taş koymak suretile arkadaşına zarar veren bu gibiler, şimdi azalmıştır.

Kar topu sokakta oynandığı gibi, genç kızlar tarafından ev bahçelerinde de oynanır. Şakrak seslerle bağrışarak top oynayan genç kızlar, bu oyun esnasında büsbütün güzelleşir. (Ayşe)

XI

Kızak Kaymak

Kızak kaymak ta, kar topu gibi kış eğlencelerindendir. Yalnız bu oyunun oynanması için kar yağmış olmak kâfi gelmez, kar yağdıktan sonra havanın ayazlaması ve yerdeki karın sertleşmesi lâzımdır.

Kızak, eskiden uzun çarşı esnafı tarafından yapıldığı gibi evlerde delikanlılar tarafından da yapılırdı. Bir nevi tekerleksiz çocuk arabaları şeklinde olan kızaklar, kışın karlı havalarda kullanılır ve gençler arasında kızak kaymak âdeta bir kış sporu telâkki edilirdi.

Kızak, şehrin meyilli yerlerinde, yokuşlarda kayılırdı. Elinde kızak olduğu halde çocuk yokuşun başına çıkar, orada kızağa oturur ve sonra kendisini salıverirdi. Yokuşun başından sonuna kadar süratle inen kızak düz yere gelince durur ve bu defa yokuş yukarı yaya çıkılarak oyuna devam edilirdi.

Bir kişilik, iki kişilik kızaklar olduğu gibi eskiden seyyar merdivenlerin de kızak olarak kullanıldığı vâkidir. Kızak kaymak tehlikeli bir oyundur. Kayarken kızakçıların birbirlerine veya yoldan geçen birine çarpması, yahut doğrudan doğruya kızağın bir engele çarparak kaza çıkarması ihtimali vardır. (Ayşe).

XII

Kaç kurtul

Bu oyunda ebe tayin edildikten sonra çocuklar bir sıra halinde toplanırlar. Bunlardan sıranın başındaki çocuk karşıda duran ebe görmeden sıradan ayrılarak koşmağa başlar. O zaman ebe derhal atılarak onu kovalar. Koşan çocuk yakalanmaksızın diğer arkadaşlrının yanına gelerek onlardan birinin önünde durur. Koşan çocuk eğer ebe tarafından koşarken yakalanırsa ebe olur, yakalanmadan gelip arkadaşlarından birinin önünde durursa sırasını savmış, ebelikten kurtulmuş olur. Onun yerine bu defa önünde durduğu çocuk kaçmağa ve ebe de diğeri yerine bunu kovalamağa başlar. Çocuklardan her hangi birini koşarken tutamadığı halde ebe, ebelikten çıkamaz. Oyuna iştirak eden çocuklardan hiç biri yakalanmadığı takdirde oyuna, ilk defa koşan çocuktan başlayarak tekrar devam edilir. (Ayşe).

Âdil Özseven

SAFRANBOLU YÜZÜK OYUNLARINDA BİR KAÇ TİP

Safranbolu köylerinde kış gecesi eğlenceleri arasında sabahlara kadar devam eden bir oyun vardır: yüzük oyunu. Bahsetmek istediğim yüzük oyunu değil, bu oyunda ilk defa on beş sayıyı kazanan tarafın diğer taraf oyuncularile alay için yaptığı şakalarda yaşatılmış bir kaç komik tiptir.

İki parti olmuş yüzük oyuncularından ilk defa oyunda on beş sayıyı kazanan taraf, kendi içlerinden en alaycı birisile, en sert bir diğerini kadı ve zaptiye yaparlar ve onlara öyle kılık düzerler ki, ben, bir çok tülûat kumpanyalarında bu kadar mükemmel bir şekil değiştirme görmedim dersem yalan söylememiş olurum.

Başında iki yatak çarşafı sarılı, sırtında kürk makamına bir koyun postu bağlı, sakal yerine, evvelce hazırlanmış uzun kıllı bir keçi derisi takılı, belinde dört, beş uzun sofra peçetesinden yapılmış bir kuşak, kuşağa bağlanmış —divit yerine— iki taraflı bir kaşık sepeti, kalem yerine oklava, kalemtraş yerine bir yatağan veyahut kocaman bir odun parçası belde, meşe palamutlarından yapılmış bir tesbih elde, kulakları tamamile sağır, üç rakamı toplayamıyacak ve bir cümleyi dürüst yazamıyacak kadar cahil bir kadı. Yanında yine dünün zalim örneği bir zaptiye. Bu da keza müthiş bir şekilde hazırlanmıştır; elinde bir falaka ve bir sopa taşır.

Yüzük oyunları başlayıp ta hangi taraf en evvel on beş sayıyı kazanırsa bu tarafın bütün oyuncuları dışarı çıkarlar ve yukarıda tarif ettiğim gibi bir kadı ile bir zaptiye hazırlarlar. Hazırlıklar bittikten sonra evvelâ zaptiye içeri girer. Diğer taraf (yani on beş sayıyı evvelâ kazanamıyan taraf) usta başısını muhtar farzettirerek sorar:

— Ağalar bu köyün ismi nedir?

Diğer taraf cevap vermez.

—Sizin muhtarınız, ulunuz yok mu?

Diğer taraf en iyi oyuncularını göstererek:

— Var efendi, var. Daha [işte demektir] karşıda oturuyor.

Zaptiye, gösterilen adamın karşısına giderek:

— Bu köyün muhtarı sen misin?

Diye sorar ve bu oyuncu ister istemez cevap verir:

— Evet efendim, benim.

— Köyünüze kadı gelecek, iyi bir eşek istiyor.

— Peki efendi, bak şu karşıda bir tane var, o gitsin.

Kendi içlerinden gösterilen adam yine ister istemez zaptiye ile dışarı çıkar ve dört bacak olarak kadıyı sırtına bindirir. Kadı elindeki sopalarla merkebe vura vura içeri girer.

Önde zaptiye, arkada kadı, en arkada kendi taraflarından diğer oyuncular vardır. Kafile oratya geldiği zaman kadı selâm verir; köylüler de mukabele ederler. Kadı zaptiyeye:

— Sor bakalım, bu köyün adı nedir?

— Üstü açık köy.

— Ne ?

Zaptiye şiddetle bağırarak:

— Üstü açık köy.

— Ne dedin, ne dedin? Biraz daha hızlı söyle!

Zaptiye daha şiddetli ve tane tane söyliyerek:

— Üssstü açık köy.

— Ha anladım. Bu köyün muhtarı kim ise onu bana çağır.

— Zaptiye, muhtar farzedilen oyuncuya:

— Ulan gel buraya !

Muhtar kadının karşısına geçer ve kadı muhtara sorar:

— Ulan muhtar! Üç kerre beş kaç eder?

— On üç!

— Ne dedin daha hızlı söyle !

— Onnn üç !.

— Bilemedin ulan. [Kendi tarafından birine sorar] :

— Üç kerre beş kaç eder ?

— Onnn dört !

Kendi içlerinden bir diğeri :

— Yarrrım daha...

Diğer bir tanesi :

Yarrrım daha !

Ve hep birden yüksek sesle :

— Onnn beş !.

Kadı tekrar muhtara sorar:

— Muhtar, iki altı ?

— Onnn iki...

Kendi taraf oyuncularından biri :

— Birrrr daha

Üçüncüsü :

— Birrr daha ...

Ve hep birden :

—Onnn beş !..

Bu suretle, on beş rakamı [yani kazanılan sayı] müteaddit cemi ve zarplarla tekrar ettirilir. Bundan sonra kadı zaptiyeye şu emri verir:

— Ağaların hümayelerini alın.

Zaptiye, diğer taraf oyuncularının oturdukları sıranın başından başlar ve şu suretle (hümaye) lerini alır. İçlerinden bir tanesine:

— Adın ne ?

— Kel Hasan [1].

Zaptiye kendi tarafından birine sorarak:

— Kel Hasanın hümayesi kaç kuruş?

—Yirmi beş kuruş [2].

Kadıya, Kel Hasanın 25 kuruş hümayesi olduğu söylenir. Kadı bu parayı kâfi bulursa :

— Pek âlâ, bu adam fakirmiş, alın yirmi beş kuruşu da salıverin, der.

Zaptiye Kel Hasanı salıverir ve ikinciye:

— Senin adın ne?

— Kara Mustafa.

Yine kendi tarafına sorarak :

— Bunun hümayesi kaç kuruş ?

— Üç kuruş.

Kadıya bu da söylenir ve kadı bu parayı az bulursa:

— Ulan, senin dünya kadar paran var da neden hümayen az? [kendi tarafına] yatırın bu herifi!

Zaptiye derhal bu adamı yatırır ve ayaklarını falakaya sokar. Elindeki sopa ile —kadı yeter diyesiye kadar— dayak atar.

Vâhit Topçugil

[1] Oyuncular kendi isimlerinden başka bir isim söylerler.

[2] Bu rakamlar kat'î ve bir kayda bağlı değildir.

KİLİSTE KULLANILAN HALK İLÂÇLARI

Verem :

§ Kara merkebin kulağından bir parça kan alınarak yedi damla Nisan yağmurunun içine karıştırılıp hastaya içirilir.

§ Kaplumbağa eti kebap edilerek hastaya yedirilir.

§ Kara güvercinin akciğeri kanlı kanlı hastaya yutturulur.

§ Kara köpeğin kafası yakılıp külü hastaya verilir.

§ Yedi tane sümüklü böcek bir kap içinde kaynatılıp eritilir ve hastaya içirilir.

§ İrehen (Reyhan) tohumundan günde bir dikiş yüzüğü kadar alınır.

§ Demirhindi, hövlen, şeker bir arada kaynatılıp üç gün aç karnına hastaya içirilir.

§ Ceviz yaprağının damarları çıkartılıp yalnız yaprak şekerler kaynatılır, hasıl olan şurup hastaya verilir.

§ Hastaya kırk bir sıçan pisliği yutturulur.

§ Somruk çiçeği ile iğde çiçeği bir arada kaynatılarak hastaya içirilir.

(Mehmet Tazebey)

Korku :

§ Anason, şeker, çivit birbirine katılıp bir havanda iyice dövüldükten sonra bir tülbentten elenir, toz halinde bir şişeye konarak üzerine gül ve çiçek suyu ilâve olunur, şişe kuvvetle çalkanarak üç sabah aç karnına korkan adama içirilir.

§ Limonata ile mumlu bal aç karnına içirilirse korkan adamda korkunun tesiri kalmaz.

Akrep sokması :

§ Akrebin soktuğu yere fındık yağı sürülür.

§ Akrebin soktuğu adam kara merkebe ters bindirilerek dolaştırılır.

İnkıbaz :

§ Sinameki, gül kurusu, şeker, kudret helvası, anason birbirine karıştırılarak inkıbaz çeken kimseye verilirse en iyi bir müshil tesiri yapar.

Mide hastalıkları :

§ Yoğurt iyice karıştırılarak hastanın göğsüne vurulur.

Sinir :

§ Çörek otu mumlu bal ile karıştırılarak hastaya yedirilir.

Basur :

§ Servi kozolağı şekerle dövülüp kullanılır.

Baş ağrısı :

§ Siyah tavuğun eti dövülerek başına çekilir.
§ Diz aşağısı sıcak su ile banyo edilir.
§ Ayaklar soğuk su ile yıkanır.
§ Aç karnına ayva koklanır.
§ Limon veya portakal yaprağı başı ağrıyan kimsenin alnına bağlanır.

Boğmaca öksürüğü :

§ Gelincik çiçeği kaynatılarak içirilir.

Göz ağrısı :

§ Yeşil kurbağanın kanı gözün içindeki kıla faydalıdır.
§ Kırlangıç kanı göze inen perdeyi izale eder.

Yel :

§ Solucan bir parça zeytinyağının içinde kaynatılarak bu yağ ağrıyan yere sürülür.

§ Çörek otu zeytinyağile kaynatılarak yel olan yere sürülür.

Dalak :

§ Arpa suda kaynatılarak hastaya içirilir.

Felç :

§ Vücuda mumlu bal sürülür.

Boğaza kaçan sülük için :

§ Bal yedirilir.
§ Limon tuzu verilir.
§ Hasta tilki tüyü ile tütsülenir.

Kuduz :

§ Bir kimseyi kuduz kaparsa, kırk gün sayılır, kırkıncı gece «kuduz gecesi» denilen bir gece yapılır. Bu gece tanıdıkları ve yakınları, kuduz kapan kimsenin yanında toplanarak türlü eğlenceler çıkarırlar. Kuduz kapan kimseyi o gece sabaha kadar uyutmazlar ve ona yıldız göstermezler.

(Vakıf)

Hurşit Alparlan

DURSUNBEY KASABASINA AİT BİR KAÇ NOT

Mahalle ve camiler :

Eski bir kasaba olan Dursunbeyin altı mahallesi vardır. Bu mahallelerin isimleri şunlardır: Molla oğlu, Cebeci, Boz yokuş, Çakmak, Vakıf, Mezarlık. Bu mahallelerde yedi cami ve üç mescit mevcut olup bunların en büyüğü Çarşı camiidir. Diğerleri Aşağı cami, Havsallı, Yeni cami, Değirmen arası, Molla oğlu, Dabakhane camilerile, Mezarlık, Kara Ali, Küpeli oğlu mescitleridir. Çarşı camiinin mahallesi yoktur, Molla oğlu camii minaresiz, Dabakhane camiinin minaresi ise pek kısadır.

Dursunbey kasabası yedi yüz evli ve 3500 nüfusludur. Eski ismi «Balat» olan kasabaya, sonradan fatihine izafe edilerek «Dursunbey» denilmiştir. Burada yapılan kahve değirmenleri, su kupaları, bıçak ötedenberi civar şehir ve kasabalarda tanınmış eserlerden iken yavaş yavaş şöhretini kaybetmiş, kahve değirmenciliği, su kupacılığı ortadan tamamile kalkmış, bıçakçılık ta can çekişir bir hale gelmiştir.

Tekne kaya :

Dursunbey kasabasının şimalinde Kepez denilen çeşmenin alt tarafında bir bağın içerisinde yekpare lahidi andırır, takriben iki metre yükseklikte bir kaya vardır. Buna Dursunbeyliler «Tekne kaya» derler. Tekne kayaya iki taraftan basamaklarla çıkılır. Halkın inanışına göre bu kayanın içinde para saklıdır. Parayı almak için kayayı yarmak, kayayı yarmak için de üzerinde bir domuz yavrusu kesmek şarttır. Fakat kayayı açmak başa büyük felâketler getireceği için şimdiye kadar buna kimse cesaret edememiş, vaktile buna teşebbüs edenler birer kaza neticesinde ölüp gitmiştir.

Yağmur duası :

Anadolunun her tarafında olduğu gibi Dursunbeyde de vaktile yağmursuz ve kurak geçen mevsimlerde yağmur duasına çıkmak âdeti vardı. Sabah namazından çıkan halk önde hocalar olmak üzere kafile halinde kasabanın şimalinde «Dua taşı» denilen yere gider ve bütün sürüler de orada toplanırdı. İmamlar, müezzinler Kur'an okur, sonra dua edilerek Allahtan rahmet istenir, bu esnada halk, kollarını göğe doğru kaldırmış, fakat ellerini

yere doğru açmış olduğu halde «Amin!» diye haykırırdı. Yağmur duasına bu suretle üç gün devam edilir, Hakkın inayeti beklenirdi. Dua edilirken dua yerinde toplanmış olan sürüleri teşkil eden hayvanlar da bağırır, halkın sesine karışan hayvan sesleri acıklı bir feryat halinde yükselirdi. Üç gün duaya rağmen yağmur yağmadığı takdirde, yine bir sabah namazdan çıkan halk, Dua taşı mevkiine gelir, yerden yirmi bin taş toplanırdı. Bu taşlardan her birine bir «Kulhüvallah» okunduktan sonra taşlar temiz torbalara doldurularak suya salınırdı. Bu merasime kadınlarla çocuklar da iştirak eder, ağlayan kadınların, yalvaran erkeklerin, ve Amin diyen çocukların sesleri, müessir bir ahenkle etrafı doldurur, herkes gönlü mütevekkil, boynu bükük bir halde evine dönerdi. Bundan sonra çok az bile olsa her halde yağmur yağdığı halk arasında rivayet edilmektedir.

Köy adları :

Dursunbey kazasının altmış sekiz köyü vardır. Bu köylerden otuz dördü merkez nahiyesine ve geri kalanı Sarnıç nahiyesine bağlıdır. Merkez nahiyesine bağlı köyler şunlardır :

Aşağı Musalar	Selim ağa	Akbaşlar	Ericik
Aşağı yağcılar	Sağırlar	Akça günü	Örencik
İsmailler	Taş kesiği	Işıklar	Büyük katrancı
Umurlar	Tafak	Beyce	Küçük katrancı
Bekül	Osmaniye	Çal	Kumlu
Tepe	Kavak	Hasanlar	Kepekler
Çakırca	Kavacık	Sebiller	Kubel
Çam	Karalam	Suleler	Küçükler
Çatal çam	Karamanlar	Şabanlar	Görünen
Hacı Ahmet pınarı	Kızıl öz	Sarnıç	Gölcük
Hacı Ömerler	Kurtlar	Sayacak	Kireç
Hamzacık	Köpül	Dada	Mezidler
Hondiler	Gökçe pınar	Gazellidere	Meydan çayırı
Değirmenciler	Güvey	Kara pınar	Nâibler
Durbeyler	Yukarı Musalar	Kara Haliller	Veliler
Refahiye	Yukarı yağcılar	Kara kaya	Yayla başı
Sacayak		Kara göz	Yoğunoluk

Ragıp Beyceli